

A PESTEREI BARLANGBAN TETT KUTATÁSOK
EREDMÉNYE.

Dr. Dadai Jenő egyet. tanársegédétől.

A Magyarországot Erdélytől elválasztó s Frivaldszky Imre által jellemző faunával bírónak leirt¹⁾ bihari hegység egész lán-czolata telve van az érdekesebbnél-érdekesebb kisebb-nagyobb terjedelmű barlangokkal, melyeknek mindenike, különösen a bennök élő állatokat illetőleg, Frivaldszky János által részletesen ismertetve van.²⁾ De nézetem szerint mindezek között legérdekesebb s figyelemre legméltóbb az, mely a hegységnek csaknem legészakibb részén, a Kolozsvárt Nagy-Várad-dal összekötő vasut egyik, az utóbbi városhoz közel fekvő Élesd nevű vasuti állomásával csaknem szemben fekszik, Pestere és Nagy-Esküllő társfaluk határán. Miután belsejében a barlangot kedvelő és a barlangnak állandó lakóit képező állatokon kívül, nagy mennyiségű ősemlős csontok is találhatóak aránylag jól megtartott állapotban; ezen körülmények arra indítottak, hogy folyó év július 1-én Dr. Primics György ásványföldtani tanársegéd és Klir János erdélyi muzeum-egyleti állattani segédőr urakkal e barlangot meglátogassam s abban három napot töltsék kutatással.

Mielőtt azonban kutatásaink eredményéről szólanék, legyen szabad e barlangról egyet-mást röviden előre bocsátva mintegy történetét vázolni s rövid leírását nyujtani.

A barlang, mint említém, a Nagy-Várad—Kolozsvári vasut mellett fekszik Élesd mezővároskától egy órai, a vasuti állomástól pedig félórai, esős és sáros időben a járhatlanná vált ut miatt még nagyobb távolságra is, a Sebes-Körös balpartján huzódó mészkő-hegységben nevezett társfaluk mellett.

A bokrokkal gyéren benőtt, néhol meglehetősen élesen feltűnő sziklával borított hegy oldalában már messziről szembeötlik egy

¹⁾ Jellemző adatok Magyarország faunájához. Pest, 1866. p. 60.

²⁾ Adatok a magyarhoni barlangok faunájához, Akad. math. közlemények. p. 28—35.

barlang nyílása, mely egyikét képezi a pesterei barlangoknak. De ez nem a tulajdonképeni és szóban levő esontbarlang, miután belsejéből egy állandó patakoeska hömpölyög kristálytisztá, jéghideg vizével, minek következtében belsejébe egyáltalán nem hatolhatni. A valódi barlang ettől valamivel távolabb délnyugotra fekszik s nyílása távolról egyáltalán észre nem vehető, részint csekély volta, részint pedig az előtte meglehetősen sűrűen nőtt bokrok miatt.

A társfaluk oláh népének ajkán élő monda e barlangra vonatkozólag azt tanúsítja, hogy három oláh legény fedezte fel 1839-ben, kik mint katonakötelezettek az élesdi hajduk üldözései elől menekülendők a még akkor erdővel borított hegyek között bujkálva e nyílásnál találtak menhelyet, honnan kettő az éhség által szorongatva nemsokára előjött, míg a másik örökre bennmaradt. E bennmaradt legénynek később keresésére indultak s így lett a barlang általánosan ismeretessé.¹⁾ S lehet, hogy e mondának némileg igaza van, miután a barlang korábbi ismeretére vonatkozólag sehol semmi feljegyzés sem létezik.

Felfedeztetésétől egy tizednél több idő telt el, míg a külföld nyomán a barlangok faunájának tanulmányozása és megismerése iránti érdeklődés hazánkban is termékeny talajra találva 1854-ben Petényi Salamon és Kovács János tudományos kutatás szempontjából meglátogatták²⁾ s előttem ismeretlen okokból „Igritz“ névre keresztelték. Valószínű azonban, hogy e nevet ők a „pivnitze“ (pince) oláh szóból csinálták, miután a nép mai nap is e néven említi e barlangot.

E tudósok után egész sora következett részint a kíváncsi s látni vágyó érdeklődőknek, részint a tudományos kutatóknak, kik vagy a barlang élő lakóit keresték fel, vagy pedig a barlang mélyében eltemetett ősemelősök esontmaradványait gyűjtögették. Azon tudományos kutatók között, kik e barlangot felkeresték, első helyen említendő Frivaldszky János, ki Frivaldszky Imrével beható tanulmány tárgyává tette. Később mind többen-többen látogatták meg e barlangot, legnagyobb rész őslénytani kutatások szem-

¹⁾ Vasárnapi ujság. Pest, 1861. febr. 3. 8. évfoly. 5. sz. 55. l. Szathmári Ede „A pesterei barlang.“

²⁾ Adatok a magyarhoni barlangok faunájához. p. 28.

pontjából, kiknek nevei az őszlakok eme roppant sirjának falazatáról olvasható s kik közül egyesek, mint a helybeliektől értesültem, szekér számra hordták el az óriási medve csontokat Pestre és Bécsbe.

Legelső közlemény, mely e barlangra s annak faunájára vonatkozik d. Miller-é, ki 1856-ban az itten gyűjtött *Drimeotus Kovácsii*-t írta le; ¹⁾ ezt követi 1857-ben Frivaldszky János és Imre közleménye az *Anophthalmus Redtenbacheri* új faj leírásával. ²⁾ Az említetteknel később, 1861-ben Szathmári Ede is megemlékezik röviden e barlangról ³⁾ s bár közleménye a faunával s az eltemetett őslényekkel különösebben nem foglalkozik, mindazáltal meglehetősen becsesel bír, miután annak mérnöki felmérésen alapuló alap- és átmetszeti rajzát, valamint pontos területi viszonyait nyújtja, mi annyival becsesebbé teszi, miután az irodalomban ez az egyedüli ily nemű adat; mert Kovács Jánosnak 1863-ban megjelent értekezésének ide vonatkozó adatai, ⁴⁾ csupán az ősemlősök maradványairól szól, míg Frivaldszky Jánosnak 1865-ben és Frivaldszky Imrénének 1866-ban megjelent, e barlangról is közleményt tartalmazó s már idézett értekezéseiben csak is a fauna van tárgyalva. Thernak Edének tisztán e barlangra vonatkozó és 1871-ben megjelent értekezése ⁵⁾ hasonlólag csak az ősemlősökkel foglalkozik, fejtegetvén azoknak a barlangba való jutását. E körülmény arra indít, hogy a Szathmári Ede által nyújtott adatok felhasználásával a barlang részletes leírását nyújtsam.

Az egész barlang nyílásától végéig mintegy kilenczvenhat öl és Szathmári Ede leírása szerint 16 csarnokból áll; én azonban a 11, 12, 13, 14 és 15. csarnokot szerfelett keskeny voltánál fogva nem tekintem annak, hanem csupán átjárónak a 10-ik csarnokból a csontokat tartalmazó, szerinte 16-ik, szerintem pedig 11-ik csarnokba. A csarnokok mindannyian s így az egész barlang kelet-nyu-

¹⁾ Verhandlungen des zoologisch-botanischen Vereins in Wien. Band. VII. 1856. p. 785. Taf. 8 fig. 2.

²⁾ Verhandlungen des zoologisch-botanischen Vereins in Wien. Band. VII. 1857. p. 44.

³⁾ Id. m. id. hely.

⁴⁾ A magyarhoni földtani társulat munkálatai. II köt. Pest. 1863. p. 54.

⁵⁾ Az igrizti csontbarlangról. Földt. közlöny. 1871. 7. sz. 146. lap.

goti irányban fekszik s nyílása mintegy ötven lábnyira emelkedik a falu felett. A nyíláshoz vezető egyetlen út csupán egy fáradságosan mászható gyalogútból — ösvényből — áll, mely a körülálló különböző bokrok s a kiálló sziklák miatt még kényelmetlenebbé válik, úgy hogy mikor az ember a célponthoz jut, annyira el van fáradva, miszerint szükségét érzi a barlang nyílása előtt levő kicsiny s nem a legkényelmesebb pihenést ígérő térségen letelepedni. Fáradtsága azonban némileg kárpótolatik ama tájkép szemléltetése által, mely az alant elterülő Sebes-Körös völgyében fekszik.

A barlang egyes csarnokainak területi viszonyai, miként azt Szathmári Ede is közölte¹⁾, sorrendbe összeállítva a következő:

1. csarnok	4·9	□ öl.
2. " 	7·9	"
3. " 	13·2	"
4. " 	15—	"
5. " két kamarával .	73—	"
6. " egy kamarával .	32·6	"
7. " 	40·5	"
8. " 	40·6	"
9. " 	35·5	"
10. " 	4·3	"
11. " 	5—	"
12. " 	7·1	"
13. " 	6·5	"
14. " 	4·5	"
15. " 	6·8	"
16. " 	69·5	"

Az összes csarnokok területi nagysága kamaráikkal együtt az előbbi számadatokat összegezve tehát 366·9 □ öl.

E csarnokok közül a nyolcz első csaknem egy szintben fekszik az első kivételével, mely valamivel lejjebb látszik fekünni; a kilencedik csarnok már kezd lefelé menedékesedni, míg a tizenötödik egy aláfelé haladó szűk járatot képez.

Az első csarnok, melybe az alig 1¹/₂ méter magas nyíláson át csak gúggólva juthatni be, teljesen száraz s magassága a 2 métert

¹⁾ Id. m, id. hely.

sehol sem éri el, úgy hogy, e csarnokba a magasabb testállású kutató testét fel nem egyenesítheti. E csarnokból a következőkbe, melyben már csak kisérteties félhomály dereng s mely már a boltzatáról csepegő viz következtében kezd kissé nedvessé válni, minden nehézség nélkül juthatni, míg a már teljesen sötét és nedves, következő, azaz a harmadik csarnokba kényelmetlenebb az átjárás; azonban ennél még kényelmetlenebb az átjárás a negyedik csarnokba, miután hihetőleg egy lezuhant szikla darabnak a nyílásba jutása következtében csupán hasoncsuszva juthatni bé. E csarnok már annyira kezd nedvesedni, hogy itt-ott állandó tócsák keletkeztek.

Az eddig említett csarnokokon biztosan haladhatni előre, miután azok csaknem egyenes vonalban szakadatlan láncolatot képeznek minden feltűnőbb nagyobb mellékür vagy kamara nélkül; de már az ötödik csarnokban jól vigyázzon a kutató, nehogy két mellék kamarájának valamelyikébe tévedjen; mert ezen esetben, különösen ha felfogadott kalauza sem igen járatos a barlang ismerésében, könnyen eltévesztheti az irányt s csak azon veszi észre magát, hogy oda jutott, a honnan kiindult, azaz, a barlang elsőbb csarnokaiba. Úgy eme, valamint az előbbi s összes többi ezután következő csarnokokban sem lehet semmi stalagmitet találni, hanem a csepegő viz egyes helyeken a talajt bevonó kérget képez, melyben itt-ott a hosszú időn át folyton egy helyre eső csepp lyukakat vájt s ezekben mogyoró-nagyságú, vagy több szögletű, vagy gömbölyded felületű simára csiszolt mészkő darabkák találhatóak. Ellenben a stalaktitek úgy ezen, valamint a reá következő hat-, hét- és nyoleczadik csarnokban meglehetősen mennyiségben csüngenek alá, a nélkül azonban, hogy valami meglepőbb látványt nyújtottak volna.

A hatodik csarnok az előbbitől északnak fekszik s egy kamarával bir. Az átjárás e csarnokból a következőkbe, azaz a hetedikbe s ebből a nyoleczadikba minden nehézség nélkül megejthető, úgyszintén a nyoleczadikból a kilenczedikbe; ellenben a kilenczedikből a tizedikbe létra segélye nélkül csak nehezen s ennek segélyével is csupán óvatosan juthatni át, miután itten két leszakadt szikladarab meglehetősen szűk átjáratot hagyott fenn csupán s a létrának sem lehet elegendő biztos támpontokat szerezni. A tizedik s a reá következő Szathmári Ede által felvett csarnokok az előbbiekkal szemben nem is tekinthetők csarnokoknak, a mennyiben különösen

a 14 és 15-ik annyira elszükül, hogy az ember guggólva s féloldalt meglapulva alig haladhat előre a folyton csepegő viz következtében teljesen nedvessé és sárossá vált sziklafalak között s nem minden ok nélkül írja Szathmári Ede, hogy az embernek itten önkénytelenül is eszébe jut, vajon hagyott-e odahaza testamentumot; mert a két sziklafal között előrehatolás miatt küzködve észrevétlenül is ama gondolat szállja meg az embert, hogy fog-e még innen valaha kijuthatni s napvilágot látni s szintúgy vágy ébred az emberben visszatérni, ha az utána jövők hasonló küzködések közepett utját nem állanak. Ez azonban csak az első alkalommal történik, míg másodszori, harmadszori beboesátkozásnál az ember egészen megbátározik a helyzettel, különösen ha azon tullépvé betoppan a barlang légvégső csarnokába, mely roppant magas ivezetével s egy kiálló szikladarab által képzett, szószerűhez hasonló részletével egy templomhoz hasonlít.

Ez utolsó csarnok, mint fennebbi számadatokból is kitűnik, a legterjedelmesebb s az előbbenieknél jóval mélyebben fekszik. Belseje nedves, ragacsos iszappal, leomlott szikladarabokkal s a több rendbeli ásatások folytán a felszínre került s mindenfelé elszórt óriási medvecsontokkal van telve; egyik zúgában pedig egy nagyobb mérvű ásatás alkalmával ki- és felhányt földhalmaz látható. Falazata e csarnoknak is nedves s boltozatáról nagy cseppekben hull alá a víz, különösen a csarnok közepe táján, hol több, kristálytisza, jéghideg vizü tócsává gyűlt össze.

Társaságunk egyik tagja, Klir János ur hőmérőt is hozván magával, alkalmam volt a barlang hőmérsékét is megfigyelni, különösen a csontokat tartalmazó csarnokban, melyben az ásatások miatt legtöbb időt töltöttünk; mondhatom, hogy a ki huzamosabb ideig akar itten múlatni, az ha nem is bundát, legalább is nagy kabátot vigyen magával, miután a $+3^{\circ}\text{R.}$ -nél könnyen áthűtheti magát.

E barlangban, mint emlitém három napot töltöttünk, illetőleg kettőt és felet, miután a Kolozsvárról reggel 7 órakor induló személyvonattal csak 11 órára érkeztünk az élesdi állomáshoz; innen pedig Élesdre kellett bemennünk szállást és minket a barlanghoz szállító kocsit keresnünk. E dolgok elintézése 3 óránkat vette igénybe s így csak délután 3 órakor indulhattunk a barlanghoz. Nagyon természetesen első sorban kalauzokat kerestünk a faluban, kikre

nem annyira az útmutatásért, mint inkább az ásás eszközléséért fogadtunk fel, miután Klir János társunk, ki egy alkalommal már meglátogatta volt e barlangot, abban elég jártas volt. E napon azonban, miután egyfelől kalauzaink magukkal létrát nem hoztak, a csontbarlangba nem bocsátkozhattunk be, mely alkalmat én a barlang faunájának összegyűjtésére fordítottam.

Mindjárt az első csarnokban egy pók kifeszített hálójára akadtam, melynek szövője is közel volt egy zúgban megvonulva. E pók a *Meta Menardii* Latr., melynek him és nőtény példányát fogtam. A második, harmadik és negyedik csarnokban semmi élő állat nem tanyázott, míg az ötödik és hatodik csarnok nedves falazatán egy rezezásszárnyu (*Neuroptera*) rovar, az *Anabolia pilosa* igen nagy mennyiségben volt jelen, mely gyertyáink fénye által sem zavartatva, könnyen és nagy mennyiségben volt fogható. E rezezásszárnyu, úgy látszik, nem csak ideiglenesen keresi fel e barlangot, hanem egész életét itt éli le; miután csaknem valamennyiét párosulás állapotában találtam s így azt hiszem, hogy petéiket is itten rakják le. E nézetem némileg indokoltnak látszik a helyi viszonyok figyelembe vételével; miután e csarnokok már annyira nedvesek, hogy bennük itt-ott állandó tócsák keletkeznek, melyek az álcáknak tenyészhely gyanánt szolgálhatnak; mindazáltal a tócsákban, miután azokat az előjáró kalauzok már jól bepiszkolták, egyet sem találtam.

A hetedik és nyoleczadik csarnokban már a rezezásszárnyu egyetlen példánya sem volt található s ennek helyét a kétszárnyuak (*Diptera*) közül a *Hybos grossipes* foglalta el, mely gyertyáink fénye által háborgattatva ügyetlenül ide-tova repdesett. Hogy e légy miként jutott aránylag oly mélyen a barlangba, biztosan nem tudom megfejteti; valószínű azonban, hogy petéit ez is itten rakja le s a kibuvó álcák hulladékokból s a denevérek guánojából táplálkoznak.

A kilencedik és tizedik csarnok élőlényekben már az előbbieneknél sokkal gazdagabb volt, itt ugyanis háromféle s az izlábuak igen különböző osztályaiba tartozó alakokat gyűjtöttem. A hogy az ember e csarnokba lépik s gyertyájával annak nedves falazatát vizsgálja, a gyertya fénye által háborgatott, gyorsan mozgó kis fehér állatkákat vesz észre, melyek a sziklafal repedéseibe igyekeznek el-

bujkálni a háborgató hatány elől. E kis fehér állatkák a héjasok (Crustacea) osztályába tartozó és Frivaldszky János által Titanethes graniger névvel jelölt különböző életkorú s így különböző nagyságu példányai voltak, melyekből Klir János társunk segédkezésével valami 20 darabot fogdostam össze.

Ugyanily körülmények között, azaz, az előbbeni társaságában, igen nagy számmal még valami sárga színű, fénylő bogárkák is futkostak alá-fel, keresve a menedéket nyújtó sziklarepedéseket; dacára azonban igyekvésüknek, belőlük is számos példányt fogdostunk össze. E picziny bogárkák a fedeles szárnyuak (Coleoptera) osztályának peszérfélői (Sylphales) családjába tartozó Drimeotus Kovácsii, Mill. példányai voltak.

Ezután minden figyelmemet a Frivaldszky János által itten fogott Anophthalmus Redtenbacheri megtalálására fordítottam; de ez irányban tett fáradozásaim eredménytelenek maradtak, miután egyetlen példányt sem sikerült találnom. Kutatásaink közben azonban Klir János társunk egy picziny pókra hívta fel figyelmemet, mely a Titanethes graniger és Drimeotus Kovácsii társaságában pihent a gyertya fényétől egyáltalán nem háborgatva. Hálói a sziklafal repedéseiben voltak kifeszítve. E pókocskákból, melyekből az előttem fekvő irodalom szerint még eddig senki egyetlen példányt sem fogott, nekem öt példányt sikerült fognom, melyek közül két darabot az intézet részére tartottam meg, hármat pedig Herman Ottónak küldtem fel pontos meghatározás végett, miután a rendelkezésemre álló szűkkörű irodalom nem nyújtott elegendő felvilágosítást. A mennyire azonban utána járhattam a dolgnak, e pók egy eddig ismeretlen faj.

Ezen összes állatkák közül a Meta Menardii, Latr., Anabolia pilosa és Hybos grossipes a barlangkedvelő (trogliphila); míg a Titanethes graniger és Drimeotus Kovácsii a barlanglakó (troglobia) állatkák képviselői. Ez utóbbiakhoz sorolom én a kis pókot is, különösen meglehetősen szintelen volta és szemeinek csekélyfokú fejlettsége miatt.

A tizedik csarnokon túl már semmi élőlényre nem találhatni, itt már minden kihalt, mintegy előhírnökéül a nemsokára következő óriási sirnak.

Megjegyezni kívánom, hogy itten a kétszárnyuaknak (Cheiroptera) is akadtam nyomára a barlang alzatán heverő guánóban, de a kilenczedik esarnokban egy helyen négy darab elhalt denévér csontmaradványaira is bukkantam, melyek hihetőleg a boltohatról zuhantak le s pusztultak el. Ezek hihetőleg a Frivaldszky János által is felemlített *Vespertilio murinus* példányai voltak.

A második nap korán reggel mentünk ki a barlanghoz, melynek nyílásánál már várt reánk a megrendelt öt ember ásókkal, kapákkal felfegyverkezve s két lótrával, melyeknek segítségével a csontbarlangba juthattunk. Itt három csoportra oszolva különböző helyeken kezdtük meg az ásást, mely azonban délig majd semmi eredményre sem vezetett, miután előbb a más ásatók által felhányt csontokat és földhalmazt kellett eltávolítani, hogy még érintetlen talajhoz lehessen jutni. Délután az ásás eredménye már kielégítőbb volt, miután két óriási medve koponyán kívül több esontrészletet is kaptunk, melyek részint a barlangi hyena, részint a barlangi farkas csontvázaihoz tartoztak; de ép koponyát egyikből sem sikerült szereznünk. Itt megjegyezni kívánom, hogy az ásás a legnagyobb figyelmet igényli, miután a nedves iszapban eltemetett óriási koponyák durvább érintésre azonnal szétmállanak.

A harmadik napi kirándulásban dr. Primies György nem vett részt, miután ő a tehervonattal délelőtt visszatért Kolozsvárra. E napi ásásaimnak eredménye a megelőzőjét jóval fölül mulja, miután két óriás és teljesen ép medve koponyán kívül, melyek már első tekintetre is s annál inkább a mérések folytán két különböző fajú medvének bizonyultak, egy barlangi farkas koponyáját s egy alsó állkapcsát leltük meg, mely utóbbi annyival érdekesebb, miután fogazata teljesen meg van kopva, mely körülmény arra utal, hogy ezen állat különös előszeretettel rágta a csontokat.

A barlang keletkezését illetőleg az irodalomban Themák Ede feljegyzése az egyedüli s nézete szerint két tényező működésének eredménye, nevezetesen a kiömlés és beszakadásé. A mennyiben figyelmemet e tárgyra kiterjeszthettem, nézetét egész terjedelmében elfogadom, miután a barlang elsőbb esarnokaiban csakugyan víz mosásának eredménye látható, míg belsőbb esarnokai a beszakadásokat tisztán mutatják.

Nem kevésbé érdekesek ama nézetek, melyek az ősemlősök csontmaradványainak a barlang eme legmélyebben fekvő csarnokba jutásáról szólnak. Kovács János, azki figyelmét e körülményekre legelőször terjesztette ki s szerinte az itten oly roppant mennyiségben eltemetett medve csontok e barlangban élt és időnként itten elhalt medvék csontjai, melyek közé a hyaena és farkas csontok csak véletlen körülmények között jutottak.¹⁾ Themák Ede Kovács János-nak e nézetét teljesen mellőzve azt mondja, hogy a medvék az egész barlangban laktak és elhaltak s hogy a csontokat a nagy csarnokba, melyet ő medveörvénynek nevez, mint a barlang legmélyebb üregébe, a különféle csatornák által viz sodorta össze.²⁾ Nézetét indokoltnak találja az által, hogy számtalan összetört csontot talált s igen sok csont kiálló része, kis mértékben bár, de el van koptatva, továbbá, hogy a csontok között igen sok kavics fordul elő.

Az ásatások folyamán figyelmemet én is kiterjesztettem a csontok fekvésére, megtudandó, hogy mily körülmények között kerültek és kerültek azok eme földalatti nagy temetőbe s a végkövetkeztetés, melyet észleletem után egész biztosan nyújthatok, részben a Kovács Jánoséval, részben a Themák Edéével egyezik meg s az, hogy ezen állatok csontjai nem csupán viz által bemosva jutottak a barlang eme legmélyebben fekvő üregébe, hanem a természet valamely külhatánya, tűz vagy viz által megriasztott ősvadak tömegesen keresték fel az akkor még hihetőleg egy más és könnyebben megközelíthető kijárással bíró s egyeseknek már korábban is hajlékot nyújtó barlangot, melynek belsejében a félelem által megszelídítve medve, hyaena és farkas békében megfértek. Ezen élő tömeget aztán a barlang nyílásán betódult viz halomra gyilkolta s iszapjával eltemetve lassu korhadásnak indította, melyből évezreken át csupán a már porlékonyvá vált csontok maradtak meg. Eme következtetésemet különösen ama észleletemre támaszkodva bátorkodom nyilvánítani, hogy ásatások közben ott, hol az ember kéztő, kézközép, lábszár, czomb és lapoczka csontokat talál, biztosan megtalálja a koponyát is s azontul a csontváz többi részeit is, mint a nyakcsigolyákat, bordákat stb. De ama körülményből, hogy nagy mennyiségű teljesen szétszórt s általában oly roppant mennyiségű csont fordul elő, hogy teljesen képtelenségnek látszik annak feltevése, miszerint ezek az élő állatokkal jutottak be, okvetlenül következtethetni, hogy a betóduló viz is mosott idebe időnként csontokat.

¹⁾ Id. m. p. 58.

²⁾ Id. m. p. 149.